

ANARHISMUL: MIT ȘI REALITATE

În 1999, activiști din Seattle au sabotat în mod spectaculos întrunirea Organizației Mondiale a Comerțului, dând naștere fenomenului cunoscut drept alterglobalizare, sau campania pentru justiție globală, o „mișcare a mișcărilor” complexă, anti-capitalistă, descrisă în general ca anarhistă. În același an, James Bond s-a confruntat cu Victor Zokas, *alias* Renard, în filmul *Lumea e prea mică* (*The World is Not Enough*). Renard, fost ofițer sovietic KGB, brutal chiar și după standardele oponentilor lui Bond, este, de asemenea, anarhist. Antecedentele sale îl descriu ca pe un mercenar asasin, în slujba organizațiilor anticapitaliste, înainte ca mișcarea alterglobalizării să intre în atenția presei.

La un anumit nivel, este ușor de făcut diferența între ficțiune și realitate. Renard este produsul scenariștilor și producătorilor de film, pe când sabotajul din Seattle reprezintă istorie documentată. La un alt nivel, însă, aplicarea etichetei de anarhism atât asasinului, cât și mișcării de stradă generează confuzie: ficțiunea pare să surprindă ceva din realitate. Publicul de cinema ar putea să treacă peste neîncrederea suscitată de povestea glonțului imposibil de înlăturat din creierul lui Renard, dar instabilitatea emoțională indusă de acesta și care stă la baza anarhismului său nu par a avea nevoie de explicații. Dimpotrivă, cruzimea și încăpățânarea sa sprijină o viziune asupra anarhismului adânc înrădăcinată, care continuă să influențeze analiza mișcărilor activiste. Cu siguranță, anarhismul adeptilor alterglobalizării nu a fost automat condamnat ca fiind sadic, agresiv sau răzbunător, dar politicieni de frunte ai vremii au comentat asupra pericolosului amestec de vandali și clovni pe care l-au atras: mișcarea a fost discreditată ca neechilibrată și

insuficient raționalizată. Odată ce protestele de stradă au adus daune proprietăților, cum s-a întâmplat în Gothenburg cu ocazia summit-ului din 2001, autoritățile s-au mobilizat împotriva „anarhiștilor” din rândurile protestatarilor. Și înainte, și după aceea, folosirea termenului „anarhism” dădea undă verde acțiunilor agresive ale autorităților, iar mișcarea pentru justiție globală nu a constituit o excepție. Protestatarii care s-au adunat la Genova, în 2001, pentru summitul G8, au fost întâmpinați cu violență de către poliție.

Stereotipurile culturale ale anarhistului, care stau la baza caracterizării lui Renard, sunt denaturante și dăunătoare. Ele maschează o istorie a criticii și opoziției, de natură să confere forță, și normalizează practici discriminatorii, opresive, chiar în situații în care nedreptatea și in justiția sunt evidente și unanim recunoscute. A fi anarhist înseamnă a confrunta *status quo*-ul în favoarea principiilor egalitare și a comportamentelor cooperative, non-dominante. Acțiunile anarhiste pot lua numeroase forme, din care multe se integrează firesc în viața de zi cu zi. După cum vom vedea în cele ce urmează, Renard este departe de conceptul de bază al anarhismului.

A gândi ca un anarhist

În 1919, sculptorul și tipograful Eric Gill scria publicației *Burlington Magazine*, pentru a protesta împotriva propunerilor lui Sir Frederic Kenyon, adresate Comisiei imperiale a mormintelor de război. Comisia fusese înființată în mai 1917, pentru identificarea mormintelor soldaților și pentru declararea ca decedați a celor ale căror morminte nu erau cunoscute. La sfârșitul Primului Război Mondial, trei arhitecți notabili, Sir Edwin Lutyens, Sir Herbert Baker și Sir Reginald Blomfeld, au fost solicitați pentru a concepe planurile cimitirelor militare. Kenyon, director la British Museum, urma să dea coerență planurilor arhitecturale. În raportul său din noiembrie 1918, a solicitat Comisiei adoptarea principiului echității: „ceea ce se face pentru unul,

să se facă pentru toți, și toți, indiferent de gradul militar sau poziția în viața civilă, să aibă tratament egal în ceea ce privește mormintele”. Practic, echitatea impunea Comisiei responsabilitatea pentru conceperea memoriilor individuale și pentru planul cimitirelor. Eforturile „nu pot fi lăsate în seama inițiativei individuale”, deoarece rezultate „satisfăcătoare” nu puteau fi obținute în lipsa „banilor și a bunului gust”. În cele mai multe din cazuri, exista riscul ca „monumentele să nu fie ridicate, sau să fie de calitate inferioară”. Cimitirele ar fi ajuns să arate precum curțile bisericilor engleze: îngrămădiri „haotice” de monumente, al căror efect ar fi „nedemn și lipsit de inspirație”, iar „simțul camaraderiei și al efortului comun s-ar pierde”¹.

Cumulând echitatea cu regularizarea, Kenyon recomanda ca pietrele funerare individuale să menționeze numele, gradul, regimentul și data morții. Familiile puteau include o mențiune aleasă dintr-un număr limitat de inscripții standard, dar fără „efuziuni, versuri sentimentale” care ar fi compromis idealul militar menit să dea „impresia unui batalion la paradă” și să sugereze „spiritul disciplinei și ordinii care constituie sufletul armatei”². Una dintre concesiunile majore făcute „variației în uniformitate” era ca emblemele regimentelor să fie încorporate în pietrele funerare.

Gill obiecta împotriva viziunii lui Kenyon, subliniind legătura dintre egalitarianismul corupt al acestuia și procesele de producție de masă pe care integritatea arhitecturală le presupunea. Comisia era îndreptățită să solicite opinia arhitecților, dar nu să le cedeze „conducerea”. „Conceperea monumentelor îi privește pe cei care le ridică”, respectiv, sculptorii și pietrarii. El însuși sculptor, Gill avea un neîndoiebnic interes în a-și asigura unele din contractele oferite de Comisie, dar argumentele sale făceau referire la relațiile sociale pe care le-ar fi întărit demersul. Dacă sarcina gravării pietrelor funerare ar fi fost încredințată de Comisie sculptorilor, s-ar fi atins obiectivul echității cerute de Kenyon și redarea

„sentimentului națiunii, pentru bogați și săraci deopotrivă”. Protestul său gravita în jurul puterii și al proprietății:

Atitudinea comisiei este ușor de înțeles, cum este și cazul tendinței timpului nostru de a impune ideile câtorva asupra celor mai mulți, mascând cu grijă procesul sub aparența simpatiei democratice și a reformei sociale. Prin urmare, ideea ca jumătate de milion de pietre funerare să fie concepute după ideile câtorva arhitecți (idee demnă de tendința prusacă sau ptolemaică) și nu în acord cu mii de pietrari și 20 milioane de rude nu este surprinzătoare; sub pretextul comemorării „simțului camaraderiei și al efortului comun” și a „spiritului de disciplină și ordine” etc., se urmărește eliminarea tendinței rudelor de a avea un control personal asupra monumentelor³.

Gill vedea apelul lui Kenyon la echitate ca nesincer, menit să conducă la înregimentare și conformitate, iar viziunea sa asupra cimitirului ca batalion la paradă, total neinspirată. Pentru exemplificare, Gill nota: „O mulțime adunată în Trafalgar Square este impresionantă; dar dacă este înlocuită cu un număr egal de manechine de croitorie, rezultatul, oricât de arhitectural ar fi, nu ar fi la fel de impresionant”⁴. Pentru a-i onora cu adevărat pe cei căzuți în luptă, Comisia trebuia să se asigure că sunt comemorați ca tați, frați, iubiți și fii, nu ca roțițe ale unei sângeroase mașinării de luptă, mod în care familiile i-ar fi pierdut pe cei dragi. Gill punea la îndoială implicațiile legale ale propunerii lui Kenyon – corpurile decedaților și pământul în care se aflau constituiau „proprietatea absolută a guvernului”⁵? Indiferent de situație, el concluziona că soldaților li se ceruse să-și sacrifice viața pentru binele națiunii și acum li se cerea să-și sacrifice și moartea.

Obiecțiile lui Gill au fost ignorate, dar în demersul său exprima un profund și explicit sentiment anarhist, evidențiind direcția, interesele, orizontul și spiritul anarhismului. Direcția era individuală, subliniată de Gill prin dorința ca sculptorii și rudele să fie cei care decid cum să comemoreze decedații. El credea că viața este îmbogățită prin abilitatea indivizilor de a lua propriile decizii și, din contră,

sărăcită - atunci când deciziile sunt delegate altor factori, indiferent ce virtuți sau calificări ar posedea aceștia din urmă. Așa cum evidenția în scrisoare, Comisia „nu avea niciun drept să dicteze rudelor ce pot și ce nu pot să graveze pe pietrele funerare” sau cum ar trebui să fie comemorați decedații - avea puterea de a o face, dar „nu avea dreptul... de a înrobi intelectual, moral, estetic sau fizic nici măcar un singur om, în niciun caz un mare număr de oameni”⁶. Conștientizând că judecata individuală implica responsabilitate, Gill accepta faptul că indivizii pot greși, dar același lucru este valabil și pentru guverne, iar consecințele erorilor acestora se dovedeau, de regulă, mult mai mari.

Interesele anarhismului sunt colaborative. Gill exprima acest lucru în solicitarea adresată Comisiei de a angaja „oameni mărunți, nu firme mari” și prin ostilitatea față de „succesul comercial al producției organizate”. În autobiografia sa, susținea că este „incomparabil mai oribil” faptul că „afacerile ne conduc și își impun dezgustătorul punct de vedere asupra lumii” decât dacă „întreaga rasă a bărbaților și femeilor și-ar pângări trupurile prin desfrâu și beție”⁷. Abominabilii „oameni de afaceri” erau interesați în a aduna avere, ceea ce nu era cazul producătorilor mărunți. Aceștia din urmă, în calitate de membri ai comunității, erau mai puțin înclinați să-i exploateze pe apropiați și foarte în măsură să le exprime sentimentele. În spatele acestei critici rezida ideea că relațiile sociale ar trebui să încurajeze asocierea și amicitia și să minimizeze exploatarea.

Orizonturile anarhismului sunt cuprinzătoare. Protestul lui Gill părea concentrat pe problema producției și inscripționării pietrelor funerare, însă era direcționat spre prejudecățile ideologice din propunerea lui Kenyon și disponibilitatea guvernului de a impune propria agendă cetățenilor pe care pretindea că-i onorează. Gill scria în calitate de artist, convins că fiecare are posibilitatea de a construi și reconstrui lumea prin activitatea sa. Prin urmare, în loc să scrie despre concepte abstracte, precum capitalismul și modurile de producție, Gill

explica efectul de depersonalizare al producției de masă. În loc să denigreze militarismul, arăta modul în care valorile disciplinei și ierarhiei erau impuse forțat în conștiința publică prin concepția pietrelor funerare. Când se referea, abstractizat, la dreptul cetățeanului de a nu fi înrobît, aborda problema autodeterminării la nivelul durerii, pierderii și memoriei. A preferat să nu atace naționalismul din punct de vedere filosofic și să atace abordarea lui Kenyon asupra morții ca datorie patriotică, ceea ce a făcut reală și inteligibilă măsura ofensatoare a conceptului. Făcând apel repetat la propria practică, Gill arăta efectele deciziilor luate la nivel înalt asupra cotidianului și felul în care probleme complexe, aparent insurmontabile, care afectează oamenii de rând, pot fi eliminate de la rădăcină. Prin aceste aspecte, demonstra o perspectivă tipic anarhistă.

Scopul acestei lucrări este acela de a explica gândirea și practica anarhismului, la aproximativ 30 de ani de la publicarea lucrării lui Pierre-Joseph Proudhon, *What Is Property?*, prima argumentare constructivă a anarhismului, plecând de la reafirmarea criticii adresate înrobirii guvernamentale la sfârșitul secolului XIX. În locul unei prezentări cronologice a evoluției anarhismului, am preferat o abordare tematică, în scopul de a arăta că, deși apariția anarhismului în secolul XIX a însemnat conceperea unei ideologii, totodată, a reprezentat cristalizarea unei tradiții politice fluide, care a depășit granițele istorice și geografice ale unei ideologii. Al doilea capitol prezintă critica anarhistă a dominației, iar următoarele explorează practici, planificări și perspective anarhiste. Astfel, istorii ale anarhismului se vor regăsi în fiecare capitol și, pentru a oferi continuitate narativă, accentul se va muta, gradual, de la secolul XIX, la secolul XXI.

Abordarea mea va fi mai mult impresionistă decât ideologică, în sensul că nu încerc o clasificare a numeroaselor concepte anarhiste sau o analiză sistematică a modurilor în care anarhismul a înțeles libertatea, egalitatea, și așa mai departe⁸. Obiectivul meu este să arăt cum a fost conceput anarhismul la sfârșitul secolului XIX, dar fără a trasa limitele

sale, așa cum au făcut-o unii istorici⁹. Nu sunt de părere că anarhismul este permeabil la infinit și, inevitabil, există aspecte ale sale pe care le ignor (în special, „anarhismul de piață”¹⁰, „anarhismul capitalist”¹¹ și „anarhismul național”¹²). Cred că anarhismul poate fi lecturat, din punct de vedere istoric, atât retrospectiv, cât și plecând de la originile sale, din mai multe poziții geografice și din diferite unghiuri. Unul dintre punctele sale de atracție este faptul că nu prezintă un unic punct de plecare; convingerea mea este că anarhismul are afinități puternice cu o gamă largă de idei și practici non-anarhiste. Gill reprezintă un exemplu în acest sens. De aceea, voi face referire la lucrări ale unor autori non-anarhiști, alături de cele ale celor care s-au identificat explicit ca atare.

Intenționez să prezint anarhismul ca o istorie a ideilor, mai mult colocvial decât contextual, încercând să arăt felul în care anarhiștii au reacționat la situațiile și circumstanțele în care s-au aflat, juxtaponând, în același timp, lucrări ale autorilor care au explorat problematici ca educația, violența, clasa socială etc. în diferite perioade și amplasări, pentru a sublinia implicarea lor în tradiția pe care căutau s-o dezvolte. Am inclus relatări ale unor anarhiști cunoscuți; fără a neglija preocupările asupra pericolelor implicate de conceperea unei „dogme” anarhiste, am adus în discuție lucrările unor figuri mai puțin cunoscute. Niciuna dintre aceste personalități nu trebuie văzută ca reprezentativă (termen pe care anarhiștii îl echivalează cu anatema). Mai degrabă, selecția operată intenționează să schițeze o imagine pluristratificată a anarhismului, subliniindu-i bogata diversitate. În același mod, am prezentat selectiv ideile autorilor menționați, pentru a oferi un instantaneu, nu o imagine exhaustivă a lucrărilor lor.

Menționând grupuri și mișcări anarhiste, analiza se concentrează asupra indivizilor care le-au alcătuit. În acest punct am fost influențată de lucrarea lui Vladimiro Muñoz, *Biographical Encyclopedia*, care prezintă 20 de personalități notabile¹³. Urmându-i exemplul, am inclus scurte descrieri ale

personajelor selectate, pentru a oferi o idee asupra vieților lor și asupra legăturilor dintre ei. Desigur, anarhiștii nu sunt sfinți, iar unii dintre ei au fost implicați în practici dubioase. Sper ca până la finalul cărții cititorii să aprecieze curajul și creativitatea demonstrate de generații de activiști în confruntarea cu nedreptatea și să înțeleagă felul în care perspectivele anarhiste pot însufleți politica noastră.